

Online ISSN 2335-2388

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2014 Nr. 26 (31)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 26 (31)

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.).

Mokslo kryptis: filologija (04H). Mokslo sritys: gramatika, semantika, semiotika, sintaksė (H 352), bendroji ir lyginamoji literatūra, literatūros kritika, literatūros teorija (H 390).

Pagrindinės kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

Kierunek naukowy: filologia (04H). Dyscypliny naukowe: gramatyka, semiotyka, semantyka, syntaktyka (H 352), literatura ogólna i porównawcza, krytyka literacka, teoria literatury (H 390).

Podstawowe języki: polski, litewski, angielski i rosyjski.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and The Jan Kochanowski University Faculty of Humanities in Kielce.

Scientific field: philology (04H). Research areas: grammar, semantics, semiotics, syntax (H 352), general and comparative literature, literary criticism, literary theory (H 390).

The journal accepts articles and correspondence written in English, Lithuanian, Polish and Russian.

DUOMENŲ BAZĖS / BAZY DANYCH / ABSTRACTING AND INDEXING

Elektronische Zeitschriftenbibliothek (2002) Arianta (2002)	Frei zugängliche E-Journals Universitätsbibliothek Regensburg
Balcan Rusistics (2004)	Naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
C.E.E.O.L. (2005)	Russian Language, Literature and Cultural Studies Central and Eastern European Online Library DFG Nationallizenzen
EBSCO (2006)	Humanities International Complete Humanities Source Current Abstracts Humanities International Index TOC Premier
MLA (2007)	Modern Language Association International Bibliography
Index Copernicus (2008)	Index Copernicus International Journal Master List
Lituanistika (2011) Linguistic Bibliography Online (2012) Ulrichs (2013)	The database of the humanities and social sciences in Lithuania Brill Leiden, Netherlands Ulrich's Periodicals

PATIKRA / WERYFIKACJA / VERIFICATION

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Respectus Philologicus

Vilniaus universitetas

Vilnius University

Kauno humanitarinis fakultetas

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Muitines 8, Kaunas 44280, Lithuania

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail Respectus.Philologicus@khf.vu.lt

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage www.rephi.khf.vu.lt

Moksliniai ir kalbos redaktoriai / Redakcja naukowa i językowa / Proof-readers

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / Lithuanian language)

Kazimierz Luciński, Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / Polish language)

Giedrė Drėgvaitė (anglų kalba / język angielski / English language)

Eleonora Lassan, Viktorija Makarova (rusų kalba / język rosyjski / Russian language)

Vertimas / Tłumaczenie / Translation

Beata Piasecka, Živilė Nemickienė

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

Print ISSN 1392-8295, Online ISSN 2335-2388

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2014

© Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2014

REDAKTORIŲ KOLEGIJA — KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr.
 (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab.
 (04H), Polska, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė, dr. (04H), Balta-
 rusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
 Profesor Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, dr (04H),
 Białoruś, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-
 Sereikienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr (04H), Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w
 Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto profesorė, dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych,
 dr (04H), Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr.
 (05H), Lenkija
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab.
 (05H), Polska
- Renato Corsetti** Romos universiteto „La Sapienza“ profesorius, habil. dr. (04H),
 Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H),
 Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius, dr. (04H),
 Rusija
 Profesor Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego,
 dr (04H), Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H),
 Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H),
 Niemcy
- Alozas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
- Laima Kalėdienė** Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja,

- profesorė, dr. (04H), Lietuva
Starszy pracownik naukowy, profesor w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
- Asta Kazlauskienė** Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
- Jurij Kleiner** Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF profesorius, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jurgita Mikėlionienė** Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV
Profesor Uniwersytetu w Kansas, dr (04H), USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
- Marek Ruskowski** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
- Yuri Stulov** Minsko valstybinio lingvistikos universiteto profesorius, dr. (04H), Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas, Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś
- Leona Toker** Jeruzalės hebrajų universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Izraelis
Profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, dr hab. (04H), Izrael

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Professor (04H), Senior Researcher, Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), University of Latvia, Latvia
Asta Kazlauskienė	Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg State University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jurgita Mikelionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelson	Professor (04H), The University of Kansas, USA

Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruzkowski	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), Minsk State Linguistic University, President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus
Leona Toker	Professor (04H), The Hebrew University of Jerusalem, Israel

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. DISKURSO IR NARATYVO TYRIMAI / BADANIA NAD DYSKURSEM I NARRACJĄ

Olga Senkāne (Latvija / Łotwa). Implied Author in Philosophical Novels.....	13
Ewa Piotrowska-Oberda (Lenkija / Polska). The Quest for Knowledge in the <i>King James Bible</i>	27
Jurgita Astrauskienė, Jadvyga Krūminienė (Lietuva / Litwa). John Webster's Drama <i>The Duchess Of Malfi</i> : The Contexts and Contests of Wit	44
Елена Бразговская (Rusija / Rosja). Человек в «точках интенсивности»: сад как пространство самоидентификации	57
Анна Дащенко (Ukraina / Ukraina). «Послесловие к запискам о надписях на бронзе и камнях» Ли Цинчжао	68
Anna Wzorek (Lenkija / Polska). Wojciech Żukrowski (jakiego nie pamiętamy) – dla małoletniego odbiorcy	87
Kristina Bačiulienė (Lietuva / Litwa). Meilės kalba Marcelijaus Martinaičio knygoje <i>Atmintys</i>	98
Ewa Anna Piasta (Lenkija / Polska). Funkcja milczenia w powieści <i>Chusta Weroniki</i> Gertrudy von le Fort.....	110
Agnieszka Łobodziec (Lenkija / Polska). Violent Black Man and the Myth of Black Macho in Eugene O'Neill's <i>The Dreamy Kid</i>	123
Svetozar Poštić (Lietuva / Litwa). To Act or not to Act: How Coleridge Changed the Way We See <i>Hamlet</i>	133

II. KALBA. VISUOMENĖ. KULTŪRA / JĘZYK. SPOŁECZEŃSTWO. KULTURA

Tatyana Skrebtsova (Rusija / Rosja). The Concepts “Centre” and “Periphery” in the History of Linguistics: From Field Theory to Modern Cognitivism	144
Лара Синельникова (Ukraina / Ukraina). Дискурсивное пространство лингвокультурного типажа «профессор».....	152
Dorota Polowniak-Wawrzonek (Lenkija / Polska). Metafora w ujęciu kognitywnym.....	166
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Eglė Keturakienė (Lietuva / Litwa). Amžinas dabartiškumas <i>Naujosios Romuvos</i> (1931–1940) reklamosė	177
Skirmantė Biržietienė, Eglė Gabrėnaitė (Lietuva / Litwa). Eristinis argumentavimas reklamoje	190
Elżbieta Michow (Lenkija / Polska). Polskie i bułgarskie frazeologizmy somatyczne motywowane przez nazwy części ciała służących do myślenia	203
Małgorzata Krzysztofik (Lenkija / Polska). Aksjologia czasu antropologicznego w XVII-wiecznych kalendarzach gdańskich Stefana Furmana.....	217

Greta Kaušikaitė, Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lietuva / Litwa). Vernacular Translation as Enarratio Poetarum: Cædmon's "Hymn of Creation"	230
Ирина Роляк (Lenkija / Polska). Об особенностях терминологической группы слов со значением 'цена – стоимость' / 'cena – wartość' и проблеме их эквивалентности в переводе	239
Marek Przeniosło, Małgorzata Przeniosło (Lenkija / Polska). Wilno i Wileńszczyzna w okresie ewakuacji wojsk i władz rosyjskich w 1915 r.	248
Iłona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lietuva / Litwa). Veliuonos apylinkių pravardžių struktūros ypatumai: antrinės pravardės	262
 III. SKAUDŪS KLAUSIMAI / DRAŽLIWE KWESTIE	
Алла Дюмидова, Виктория Макарова (Lietuva / Litwa). Движение «естественное родительство» – как (как бы) противостояние обществу потребления	270
 IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY	
John R. Taylor (Naujoji Zelandija / Nowa Zelandia). Kalba mąstyme. II dalis. Vertė / Tłum. Živilė Nemickienė	283
 V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO	
Knygų recenzijos / Recenzje książek	
Йенс Херльт (Šveicarija / Szwajcaria). КОВТУН, Н. В. (ред.), 2014. <i>Кризис литературоцентризма. Утрата идентичности vs. новые возможности</i> . Москва: Флинта	295
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas, 2014. <i>Pavasario balsai. 1920 metų leidimo maketo fotografinė kopija</i> . Rengėja ir įvadinio teksto autorė Virginija Babonaitė. Kaunas: Naujasis lankas	298
Michał Mazurkiewicz (Lenkija / Polska). BISKUPSKI, Mieczysław B. B., 2011. <i>Nieznana wojna Hollywood przeciwko Polsce 1939–1945</i> . Warszawa: Fijorr Publishing	302
Ewa Kula, Tomasz Maliszewski (Lenkija / Polska). LOBANOV, N. A., MAŹEIKIENĖ, N., SKVORTSOV, V. N. (Eds), 2013. <i>Continuous education as a prerequisite of the development of professional competences. Monography</i> , Saint-Petersburg	304
Anonsai / Zapowiedzi	308
 VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM / ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	
310	
 VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY	
323	

CONTENTS

I. RESEARCH OF DISCOURSE AND NARRATIVE

Olga Senkāne (Latvia). Implied Author in Philosophical Novels	13
Ewa Piotrowska-Oberda (Poland). The Quest for Knowledge in the <i>King James Bible</i>	27
Jurgita Astrauskienė, Jadvyga Krūminienė (Lithuania). John Webster's Drama <i>The Duchess of Malfi</i> : The Contexts and Contests of Wit	44
Elena Brazgovskaya (Russia). Man in the "Points of Intensity": Garden as a Space of Self-Identification.	57
Ganna Dashchenko (Ukraine). "Postface to a Catalogue on Bronze and Stone Inscriptions" by Li Qingzhao	68
Anna Wzorek (Poland). Wojciech Żukrowski (who We do not Remember) – for the Young Reader	87
Kristina Bačiulienė (Lithuania). Language of Love in Marcelijus Martinaitis <i>Atmintys</i>	98
Ewa Anna Piasta (Poland). The Function of Silence in Gertrud von le Fort's Novel <i>The Veil of Veronica</i>	110
Agnieszka Łobodziec (Poland). Violent Black Man and the Myth of Black Macho in Eugene O'Neill's <i>The Dreamy Kid</i>	123
Svetozar Poštić (Lithuania). To Act or not to Act: How Coleridge Changed the Way We See <i>Hamlet</i>	133

II. LANGUAGE. SOCIETY. CULTURE

Tatyana Skrebtsova (Russia). The Concepts "Centre" and "Periphery" in the History of Linguistics: From Field Theory to Modern Cognitivism	144
Lara Sinelnikova (Ukraine). Discourse Space of the Linguocultural Character Type "Professor"	152
Dorota Połowniak-Wawrzonek (Poland). Metaphor in Cognitive Approach	166
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Eglė Keturakienė (Lithuania). Eternal Contemporaneity in Advertisements of <i>Naujoji Romuva</i> (1931–1940).....	177
Skirmantė Biržietienė, Eglė Gabrėnaitė (Lithuania). Eristic Argumentation in Advertising....	190
Elżbieta Michow (Poland). Polish and Bulgarian Somatic Phrases Justified with the Names of the Parts of the Body Designed for Thinking	203
Malgorzata Krzysztofik (Poland). Axiology of Anthropological Time in Stefan Furman's Calendars of the 17 th Century Gdansk.	217
Greta Kaušikaitė, Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lithuania). Vernacular Translation as Enarratio Poetarum: Cædmon's "Hymn of Creation"	230

Irina Rolak (Poland). On the Peculiarities of Terminological Word Group with Meaning “Value-Based Pricing” and the Problem of Their Equivalence in Translation.....	239
Marek Przeniosło, Małgorzata Przeniosło (Poland). Vilnius and the Vilnius Region in the Period of Evacuation of Russian Army and Authorities in 1915.....	248
Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lithuania). The Peculiarities of Nickname Structure in the Vicinity of Veliuona: Secondary Nicknames	262
 III. SENSITIVE ISSUES	
Ala Diomidova, Viktorija Makarova (Lithuania). Movement of “Natural Parenting” as (as if) a Confrontation with a Consumer Society	270
 IV. OUR TRANSLATIONS	
John R. Taylor (New Zealand). Kalba mūsų mintyse. II dalis / Language in the Mind. Part II. Translated by Živilė Nemickienė.....	283
 V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE	
Book reviews	
Йенс Херльт (Switzerland). КОБТУН, Н. В. (ed.), 2014. <i>Кризис литературоцентризма. Утрата идентичности vs. новые возможности</i> . Москва: Флинта	295
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas, 2014. <i>Pavasario balsai. 1920 metų leidimo maketo fotografinė kopija</i> . Ed. Virginija Babonaitė. Kaunas: Naujasis lankas	298
Michał Mazurkiewicz (Poland). BISKUPSKI, Mieczysław B. B., 2011. <i>Nieznana wojna Hollywood przeciwko Polsce 1939–1945</i> . Warszawa: Fijorr Publishing	302
Ewa Kula, Tomasz Maliszewski (Poland). LOBANOV, N. A., MAŽEIKIENĖ, N., SKVORTSOV, V. N. (Eds), 2013. <i>Continuous education as a prerequisite of the development of professional competences. Monography</i> , Saint-Petersburg.....	304
 Announcements	308
 VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION	310
 VII. OUR AUTHORS	323

Ewa Anna Piasta

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Obcych

ul. Kościuszki 13, 25–310 Kielce, Polska

Tel. +48 41 349 68 00

E-mail: ewa_piasta@yahoo.de

Zainteresowania naukowe: kultura niemieckiego obszaru językowego, korespondencja sztuk, związki literatury z muzyką i z duchowością / sacrum

**FUNKCJA MILCZENIA W POWIEŚCI CHUSTA WERONIKI
GERTRUDY VON LE FORT**

Niemiecka pisarka Gertruda von le Fort należy do czołowych niemieckich przedstawicieli ruchu religijno-literackiego *Renouveau catholique*, który powstał we Francji około roku 1900 i poprzez zwrot ku wartościom autentycznego katolicyzmu miał na celu odnowienie literatury i społeczeństwa poprzez wiarę. Najbardziej znaną powieścią Gertrudy von le Fort jest omawiana w niniejszym szkicu „Chusta Weroniki”, której pierwsza część nosi tytuł „Rzymska fontanna”, druga zaś „Wieniec aniołów”. Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie różnych aspektów milczenia oraz funkcji, jakie pełni ono w powieści „Chusta Weroniki” i udowodnienie tezy, iż ów fenomen występuje zarówno w warstwie językowej dzieła poprzez bezpośrednie nazwanie go lub pośrednie wskazanie nań, jak i w warstwie znaczeniowej, kiedy służy wyeksponowaniu określonych afektów bohaterów oraz dopowiada to, co nie zostaje przekazane za pomocą języka. Analizę poprzedza wstęp teoretyczny, w którym autorka na podstawie opracowań definiuje fenomen milczenia, wskazując na wielość jego znaczeń i funkcji. Analiza powieści pozwala stwierdzić, że milczenie może oznaczać zrozumienie, jak i jego zupełny brak, wyraz odmowy werbalnego komunikowania się, jak i bycia nastawionym na słuchanie. W każdym przypadku jest formą komunikacji. Milczenie jest często związane z głębokimi przeżyciami postaci literackich i stanowi metodę służącą spotęgowaniu ekspresji wypowiedzi artystycznej. Milczenie jest również związane z praktyką religijną, wypływa z doświadczenia sacrum, które w powieści odgrywa szczególną rolę.

SŁOWA KLUCZOWE: Gertruda von le Fort, powieść, milczenie, sacrum.

I

Niemiecka pisarka Gertruda von le Fort należy do czołowych niemieckich przedstawicieli ruchu religijno-literackiego *Renouveau catholique*, który powstał we Francji około roku 1900 i poprzez zwrot ku wartościom autentycznego katolicyzmu miał na celu odnowienie literatury i społeczeństwa poprzez wiarę. Należeli do niego pisarze tacy, jak Reinhold Schneider, Elisabeth Langgässer, Werner Bergengruen, a we Francji Paul Claudel, François Mauriac, George Bernanos. Problematyka powieści, nowel, opowiadań i wierszy Gertrudy von le Fort oscyluje wokół kwestii wiary, osobistych wyborów moralnych, religijnego sensu cierpienia i ofiary, dyskusji Kościoła z duchem niewiary i ludzkiej słabości, psychologicznego przedstawiania rozwoju duchowego, tragicznych konfliktów wewnętrznych, a szczególnie świata przeżyć kobiet. Najbardziej znaną powieścią Gertrudy von le Fort jest omawiana w niniejszym szkicu *Chusta Weroniki*, której pierwsza część nosi tytuł *Rzymska fontanna* (pierwsze wydanie – w 1928), druga zaś *Wieniec aniołów* (wydana w 1946).

II

Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie różnych aspektów milczenia oraz funkcji, jakie pełni ono w powieści *Chusta Weroniki* i udowodnienie tezy, iż ów fenomen występuje zarówno w warstwie językowej dzieła poprzez bezpośrednie nazwanie go lub pośrednie wskazanie nań, jak i w warstwie znaczeniowej, kiedy służy wyeksponowaniu określonych afektów bohaterów oraz dopowiada to, co nie zostaje przekazane za pomocą języka. Fenomen milczenia jest zagadnieniem interdyscyplinarnym, przedmiotem badań zarówno literaturoznawstwa, jak i filozofii, teologii, psychologii, socjologii. Krótką i celną definicję milczenia podaje Tomasz Dąbek, pisząc, iż „milczenie jako przeciwieństwo mowy albo druga możliwość posługiwania się nią – wstrzymywania się od słownych wypowiedzi lub korzystanie z innych rodzajów komunikacji – stanowi ważny element ludzkiego życia, warunek skupienia, wejścia we własne wnętrze” (Dąbek 2006: 7). Według powyższej definicji milczenie jest więc formą komunikacji, przekazu informacji, jest czymś więcej niż niemówieniem, jest postawą wewnętrzną, która niesie jakąś treść. Może ona mieć najrozmaitsze znaczenia, od milczenia powodowanego zachwytem, czcią, miłością, po milczenie ze strachu i nienawiści, „które jest zniewoleniem, kurczącym wnętrze, które wyraża niezdolność do więzi, do spojrzenia prosto w twarz. Jest milczenie zakłopotania, niezrozumienia, bezsilności, rozpacz, czy przerażenia. [...] Jest milczenie, które wynika z głębokiego ateizmu, puste, przerażające, nieuchronne tragiczne milczenie ducha” (Zawada 1999: 38). Funkcję komunikatywną milczenia zauważył też Cristiaan L. Hart Nibbrig, stwierdzając, iż ten, kto milknie, pozostaje komunikującym i nie wyłącza się z sytuacji, którą dzieli z innymi. Sytuacja, w której się milczy, chociaż są oczekiwane słowa, zaczyna sama mówić, oczywiście nie w taki sposób, że to, co wyraża, można ująć w treść językową. Mimo to paralingwistyczny język sytuacyjny oddziałuje i jest zrozumiały (Nibbrig 1981: 41). W literaturze możemy badać fenomen milczenia na płaszczyźnie tematycznej, gdy stanowi on przedmiot rozważań bohaterów lub podmiotu lirycznego. Różne przejawy milczenia w dziele oraz zawarta tam refleksja nad nim może wykazywać rozmaite znaczenia konotacyjne. Milczenie w literaturze ma też charakter przemilczania pewnych treści, które są ideologicznie niewygodne lub zakazane. Formą milczenia jest również zamilknięcie, rozmaicie uwarunkowana niemożność wypowiedzenia czegoś czy ujęcia w odpowiednie słowa. Milczenie jest często związane z głębokimi przeżyciami postaci literackich i stanowi metodę służącą spotęgowaniu ekspresji wypowiedzi artystycznej. Milczenie jako formuła retoryczna, jak stwierdza C. Benthien, może być zastosowane do wyrażenia wszystkich intensywnych emocji: bólu, nieszczęścia, przerażenia, wstydu, wściekłości, trwogi i miłości (Benthien 2006: 19). W tym kontekście milczenie może być reakcją na ułomność języka (Zawada 1999: 33). Wielorakie funkcje milczenia podkreśla wyżej wspomniana badaczka stwierdzając, że uchodzi ono za świadomy i performatywny środek wyrazu, jest bogate w słowa i deiktyczne, gdyż wskazuje na niemożność wypowiedzenia doświadczeń, brak słów na wyrażenie uczuć czy też na bezsilność podmiotów w sytuacjach społecznych, wskazuje również na mądrość i władzę (Benthien 2006: 18). Milczenie posiada wielorakie funkcje; może oznaczać zrozumienie, jak i zupełny brak zrozumienia, wyraz odmowy werbalnego komunikowania się, jak i bycia nastawionym

na słuchanie. W każdym przypadku jest formą komunikacji, uwagą skierowaną na to, co przed rozmową, podczas rozmowy i po rozmowie istnieje i oddziałuje jako niewypowiedziane (Nibbrig 1981: 40). Należy zwrócić jeszcze uwagę na milczenie związane z praktyką religijną, wypływające z doświadczenia *sacrum*, ponieważ w analizowanej powieści odgrywa ono szczególną rolę. „Milczenie należy do archetypów religijnych zachowań wobec tajemnicy. [...] Milczenie jest uprzywilejowaną sferą *sacrum*, zarzucającą swój płaszcz pomiędzy czas i wieczność (Zawada 1999: 43). [...] Milczenie jest swego rodzaju szacunkiem dla wymiaru sakralnego (Zawada 1999: 93). [...] Milczenie religijne wyraża miłość, miłosny podziw i miłosne ukojenie” (Zawada 1999: 80). Milczenie wydaje się być naturalną reakcją na doświadczenie religijne, ponieważ w nim otwiera się przed człowiekiem tajemnica Innego, wobec którego błędna wszelkie słowa. Próby nazwania tego doświadczenia i opisanie go są odczuwane jako nieudolne lub wręcz naruszające jego tajemnicę i piękno. Milczenie wobec objawiającego się *sacrum*, a mówiąc ściślej – *sacrum*¹ – nie jest pozbawione treści, ale pełne podziwu, miłosnej uwagi, pokoju bezsłownej serdeczności. Jest to zamknięcie po zetknięciu z nadprzyrodzonością, gdyż doświadczenie *sacrum* przerasta możliwości dyskursywnego myślenia i mówienia. Milczenie religijne C. Benthien nazywa świętym milczeniem i rozróżnia jego dwa wymiary. Po pierwsze, milczenie przygotowawcze jednostki lub wspólnoty jako praktyka rytualna liturgii lub kontemplacji, które ma umożliwić kontakt z Bogiem; po drugie, mistyczne milczenie wiernego po doświadczeniu Boga, które wskazuje na niemożność wypowiedzenia tego przeżycia (Benthien 2006: 329). Milczenie przygotowawcze jest więc zaplanowane, wybrane, wiąże się nie tyle ze sferą emocjonalną człowieka, co z wolitywną. Nibbrig podkreśla cel, dla którego człowiek decyduje się na milczenie: poprzez dobrowolną rezygnację z własnej mowy podmiot religijny tęskni za komunikacją z całkiem Innym, którego nie da się osiągnąć językiem i którego głos jest słyszalny tylko wtedy, gdy zamilknie własny (Nibbrig 1981: 15). Mistyczne milczenie jest konsekwencją głębokiego doświadczenia duchowego, „reakcją na doświadczenie Boga, a nie środkiem wytworzenia doznania Boga” (Grün 1996: 70), jest zamknięciem wobec Tajemnicy, ponieważ „zetknięcie się słabego człowieka z wszechmocnym Bogiem wywołuje podziw i uznanie własnej słabości, niegodności, czego wyrazem jest milczenie (Dąbek 2006: 61). [...] Milczenie, niemożność mówienia, wyrażania swych stanów wewnętrznych, jest pierwszym znakiem przytłoczenia poczuciem swej własnej znikomości, a także psychiczną reakcją na zetknięcie się z Bożą wielkością” (Dąbek 2006: 64). Należy jeszcze podkreślić, że istnieje milczenie zewnętrzne i wewnętrzne. To pierwsze jest brakiem słów, powstrzymaniem się od mowy, chociaż wewnątrz człowieka mogą się rodzić bardzo intensywne emocje i przeżycia. Milczenie zewnętrzne ma związek z osobistymi przeżyciami, ze sprawami egzystencjalnymi, które są tak przemożne, że brakuje słów na ich wypowiedzenie (Radzewski-Helbig 2006: 247). Milczenie wewnętrzne zaś jest stanem pokoju, ukojenia, skupienia i ma ścisły związek z doświadczeniem Boga, wręcz je warunkuje, gdyż, jak zwraca uwagę C. Benthien, do

¹ Zofia Zarębianka rozróżnia pojęcie *sacrum* i *sanctum*, przy czym pierwsze „należy do sfery numinosum, tzn. do sfery czegoś zupełnie innego, do sfery transcendencji, odczuwanej przez podmiot aktu religijnego jako absolutna i boska. [...] *Sanctum* jest transcendentne i odnosi się wyłącznie bezpośrednio do istoty bóstwa; w tym sensie *sanctum* oznacza istotę Absolutu” (Zarębianka 1990: 26–27).

spotkania z Bogiem konieczne jest doskonale milczenie wewnętrzne (Benthien 2006: 349). Znaczący mistyki mówią, że „w każdym z nas jest miejsce, w którym trwa zupełna cisza, miejsce wolne od hałaśliwych myśli, trosk i życzeń. Jest to miejsce, w którym całkowicie jesteśmy sami u siebie. Miejsce to, nie zmałowane żadnymi myślami, zdaniem Eckharta, jest [...] punktem, w którym może nastąpić prawdziwe spotkanie z Bogiem” (Grün 1996: 75).

III

W powieści *Chusta Weroniki* można wskazać na różne aspekty milczenia. Analizę rozpocznę od pierwszej części powieści zatytułowanej *Rzymska fontanna* i będę prowadzić ją chronologicznie, wedle rozwoju fabuły, aby ukazać zmieniające się funkcje oraz motywy podejmowania milczenia przez bohaterów, ze szczególnym podkreśleniem jego roli na przykładzie głównej bohaterki Weroniki.

Chusta Weroniki. I. Rzymska fontanna

Ojciec Weroniki po śmierci swojej żony i ze względu na swą pracę w ekspedycji naukowej powierzył córkę opiece ciotki Edelgardy, która była jego dawną narzeczoną oraz siostrą jego żony. Wyraził przy tym życzenie, aby wychowywano dziewczynkę całkowicie poza zasięgiem religijnego światopoglądu ciotki Edel. Kilkunastoletnia Weronika mieszkała odąd z ciotką, babunią i służącą Żanetką. Edelgarda udawała się często do pobliskiego kościoła, ale zabraniała Weronice chodzenia tam z nią. Dziewczynka zaś, powodowana ciekawością, podążała nieraz do świątyni i tak oto opisuje swoje pierwsze doświadczenie z tym związane: „Kojąca cisza i coś uroczystego, czego nie umiałam nazwać, napęniało wnętrze kościoła” (Le Fort 1959: 16). W tej wypowiedzi mamy pierwszy przykład sytuacji, która nie daje się ująć w słowa, przerasta możliwości werbalizacji. Weronika dostrzega, a raczej wyczuwa w kościele obecność czegoś ponadzmysłowego, co jawi jej się jako coś dobrego, kojącego. Obserwując kłęzącą w kościele ciotkę, Weronika stwierdza: „Pomyślałam sobie, że tylko coś całkiem niewyraźnego mogło tak nisko ugiąć tę chłodną, nietykálną istotę; wobec niepojętego cudu jej postawy przeniknął mnie dreszcz niejasnej czci dla tego, co się odbywało na ołtarzu” (Le Fort 1959: 16). Bohaterka sama przyznaje, że tak przemożny wpływ na postawę Edel ma coś, co trudno nazwać, co jest nieuchwytnie, a jednocześnie wiąże się z miejscem kultu – ołtarzem oraz czynnościami tam wykonywanymi. Weronika nie wypowiada głośno swoich przemyśleń, milczy wobec tajemnicy, która napawa ją czcią. Pojawia się tu wyraźny związek milczenia z misterium.

Człowiek milknie również wobec pomników historii, piękna dzieł sztuki, jak to było w przypadku babuni zwiedzającej Rzym: „[...] owe piękne, tajemnicze posągi i malowidła [...] wyzwały się ze swej niemoty i same opowiadały o swoim bycie i o swej istocie. By jednak zrozumieć ich mowę, trzeba było stać zupełnie cicho – tak cicho, jak gdyby zapomniało się całkowicie o sobie. Moja łagodna babunia domagała się tego niemal z surowością” (Le Fort 1959: 28). Milczenie posągów i malowideł jest zgodne z ich naturą, lecz autorka stosuje tu przenośnię, nadając temu milczeniu zdolności komunikowania. Owe dzieła sztuki zdają się mówić, przekazywać jakąś treść temu, kto umie zamilknąć, wsłuchać się w ciszę, całą swoją uwagę skierować na coś poza sobą. Opisywana sytu-

acja jest przykładem milczenia zarówno zewnętrznego, kiedy ktoś powstrzymuje się od mówienia, oraz milczenia wewnętrznego, kiedy wewnątrz człowieka, jego myśli muszą zamilknąć, aby mógł on zrozumieć ‘mowę’ milczenia posągów i malowideł.

Kiedy na pewien czas babunia przyjechała do swojego domu Enzja, syna swojej znajomej, kilka lat starszego od Weroniki, rozkoszowała się wspólnym z nim zwiedzaniem Rzymu. Zapominała wtedy często o Weronice, co dziewczynkę szczególnie bolało. Wspomina jedną z takich sytuacji następująco: „Był to okres, w którym babunia, wychodząc ze swoim młodym przyjacielem, często pozostawiała mnie w domu i choć byłam prawie pewna, że było to tylko zapomnienie z jej strony, a nie rozmyślne zaniedbanie, to jednak trochę mnie to bolało. [...] Nie próbowałam jednak nigdy, nawet w najdelikatniejszy sposób o sobie przypomnieć. Moją pełną godności i wyrzeczenia postawę psuł mi niekiedy sam Enzjo, gdyż w przeciwieństwie do babci często myślał o tym, by mnie zabrać. [...] Pewnego razu znalazłam się właśnie na krużganku, kiedy babcia schodziła z nim po schodach. [...] usłyszałam głos Enzja, wołającego mnie kilka razy po imieniu. Jednak babunia mnie nie zawołała, wobec czego nie odezwałam się ani słówkiem. Były to chwile pełne zarazem goryczy jak i słodkości” (Le Fort 1959: 70–71). Milczenie Weroniki wynika z jej cierpienia spowodowanego brakiem uwagi ze strony babuni, wiąże się z wewnętrznym bólem, który stara się przyjąć z godnością. Ciekawe jest stwierdzenie Weroniki, że te chwile były zarówno pełne goryczy, jak i słodkości. Gorycz wypływa z powodu opuszczenia i bycia niezauważaną przez babunię, najbliższą osobę na świecie, a słodkość z podjętego wyrzeczenia, że się oparła naturalnej chęci towarzyszenia babuni i Enzjowi. Milczenie rodzi się z opuszczenia, jest więc cierpieniem, które jednak jest też źródłem radości z pokonania czegoś w sobie, z przewyciężenia siebie.

Weronika milknie również w czasie zwiedzania z babunią Forum Romanum: „Kochała te kolumny tak bardzo, że nieraz nie miałam po prostu odwagi o nich mówić, z obawy, że nie potrafię się dość pięknie i z należyтым szacunkiem o nich wyrazić” (Le Fort 1959: 74). Milczenie Weroniki wynika z niemożności znalezienia odpowiednich słów na wyrażenie piękna, wzniosłości i dostojeństwa zabytków architektury. Szacunek wobec przeszłości zakłętej w starych kolumnach oraz wobec babuni, która otacza je czcią, uzmysławia dziewczynce niewystarczalność słów i powstrzymuje ją przed wypowiedaniem się.

Weronika i Enzjo chodzili też razem na spacer po Rzymie. W czasie odpoczynku Enzjo siedział obok niej i brał ją za rękę. Weronika lubiła jego uścisk przy powitaniu czy pożegnaniu, ale kiedy nagle chwycił jej dłoń, wywoływało to u niej pewien przestach i niepokój. To samo zauważyła u Enzja: „Zresztą zawsze był potem smutny. Ja też. Wracaliśmy między nas obcość i oddalenie. Siedzieliśmy wtedy nieraz w przeciągającym się, zupełnym milczeniu, zapatrzeni w dal” (Le Fort 1959: 151). Gest podania ręki, będący znakiem przyjaźni, napawa oboje młodych smutkiem, który wydaje się wynikać z niemożliwości przekroczenia wewnętrznego oddalenia, istniejącej między nimi duchowej obcości, która daje o sobie znać wtedy, gdy pojawia się dążenie do zewnętrznej bliskości. Weronika i Enzjo milkną, gdyż czują rozdźwięk pomiędzy bliskością zewnętrzną, a niemożliwością osiągnięcia duchowej jedności, jakąś nieprzekraczalną granicą, która ich dzieli i najwyraźniej objawia się w nieprzekazywalności uczuć.

Ważnym wydarzeniem w duchowej biografii Weroniki było doświadczenie, które stało się jej udziałem w bazylice św. Piotra. Kiedy weszła do świątyni, jej wzrok padł na olbrzymią monstrancję, mieniającą się blaskiem świateł. W zachwycie wpatrywała się w ołtarz, poddając się urokowi chwili, nasycając się w ciszy napełniającym ją uczuciem szczęścia. Swoje doświadczenie podsumowuje następująco: „I w tym momencie błyskawicą przeszło mnie uczucie, że oto przeszedłszy cały świat, stanęłam przed jego sercem” (Le Fort 1959: 162). Owym sercem świata stała się dla niej Hostia ukryta w monstrancji. Po powrocie do domu Weronika nie może wykrztusić z siebie słowa: „Gdzieś ty była, dziecińko, i gdzie wciąż jeszcze jesteś? – spytała babunia ujmując w dłonie moją głowę; jednak natychmiast znów mnie puściła, widząc, że nie mogę nic odpowiedzieć. [...] czułam się przedziwnie szczęśliwa i uratowana, nie wiedząc zresztą od czego” (Le Fort 1959: 162–163). To doświadczenie *sacrum*, którego Weronika nie potrafi jeszcze nazwać, napełnia ją wielką radością i pokojem. Jej milczenie jest w tym wypadku wyrazem wycofania się ku wnętrzu, życia bardziej światem duchowym niż tym, który otacza ją na zewnątrz, znakiem głębi przeżycia, zbyt intensywnego, by mogły wyrazić je słowa. Po jakimś czasie próbuje opowiedzieć o swoim doświadczeniu ciotce Edel: „I teraz jak dziecko matce opowiedziałam jej na ucho o wszystkim, co mnie spotkało. Szeptem o rzeczach, dla których nie ma słów, lecz ona rozumiała. [...] czułam, [...] jak jej dusza targa się w głębiach milczenia, wstrząśnięta jednoznacznością jednego i tego samego przeżycia” (Le Fort 1959: 165). Weronika, mimo że próbuje zwerbalizować swoje doświadczenie, zdaje sobie sprawę z nieadekwatności słów, z ich ułomności, gdyż nie znajduje w języku określeń na to, co najgłębsze, duchowe, najbardziej indywidualne. Edel miała kiedyś podobne przeżycie religijne, ale odepchnęła je. Doświadczenie Weroniki wywołuje w niej osłupienie i zaskoczenie, gdyż odkrywa uniwersalność i prawdziwość tego typu przeżyć. Swoją wstrząs i wstyd pokrywa jednak głębokim milczeniem, nie chce uznać swojej porażki i przyznać racji tyle młodszej Weronice. Po wyznaniach swojej siostrzenicy, „w zupełnym milczeniu, ze złożonymi rękami, z twarzą tak jak przedtem przyciśniętą do drewnianej poręczy przekłęczala aż do świtu. Potem cicho wyszła z pokoju” (Le Fort 1959: 167). Edel milczy wobec tajemnicy, która ją przerasta; poprzez postawę klęczącą uznaje jej transcendencję oraz własną niemoc i nicość. Może to być również milczenie mające na celu ukrycie własnych przeżyć, psychicznego wstrząsu, którego doznała na skutek opowieści Weroniki. Dziewczyna jest bardzo wrażliwa i zachowuje dla siebie tę tajemnicę łączącą ją z ciotką, nie opowiada o tym ani babuni, ani Żanetce.

Kiedy Edel przygotowywała się do wstąpienia do Kościoła, Weronika nie śmiała z nikim o tym mówić. Relacjonuje to tak: „Miałam ochotę spytać, czy ciotka teraz naprawdę będzie przyjęta do Kościoła, ale pytanie to nie chciało mi przejść przez usta, tak jakby powstrzymywała mnie cicha, zaczarowana świętość tego, co razem z nią przeżyłam” (Le Fort 1959: 173). Weronika milczy z szacunku dla piękna doświadczenia duchowego, czuje świętość tego przeżycia, czyli jego inność, wyjątkowość, oddzielenie od profanum.

Milczenie posiada również aspekt społeczny, dzieje się we wspólnocie i oddziałuje na innych. Enzjo po nocnym spacerze z Weroniką po Rzymie i jej przeżyciu w Bazylice św. Piotra, zaczął intensywnie pisać wiersze. Wcześniej często dzielił się z babunią pomysłami poetyckimi, a teraz zamilkł, gdyż był pochłonięty tylko swoją pasją. Etap

intensywnej twórczości oddzielił go od ludzi. „Babunia cierpiała wtedy nie tyle z powodu jego wierszy, lecz jego ówczesnej skrytości wobec niej” (Le Fort 1959: 180). Milczenie Enzja powodowało smutek babuni, która odbierała je jako zerwanie więzi, oddalenie duchowe i odrzucenie.

Ciotka Edelgarda przygotowywała się do wstąpienia do Kościoła; wiernie towarzyszyła jej w tym służąca Żanetka, przykładna i gorliwa katoliczka. Edel jednak załamała się nagle i uciekła przed sakramentami. Dla Żanetki był to wielki cios, który znosiła w milczeniu: „Babunia dopytywała się, co się stało. Żanetka bezradnie wzruszyła wątlymi ramionkami; była tak rozbita, że nie zdobyła się nawet na odpowiedź (Le Fort 1959: 200). [...] nie odważyła się mówić więcej na ten temat. Również później w stosunku do mnie zachowała najgłębsze milczenie” (Le Fort 1959: 201). Mamy tu przykład milczenia spowodowanego duchowym cierpieniem, poczuciem zawodu, bezradnością i świadomością, że bliska osoba rezygnuje z tego, co się uważa za sprawę fundamentalną, jaką dla Żanetki jest wiara w Boga. Milczenie służącej może też wynikać z niemożności opisanego tego cierpienia oraz z motywacji religijnej, czyli z chęci pozostawienia Bogu tego, czego człowiek nie jest w stanie zmienić, czy też obiektywnie ocenić – głębi ludzkiego serca. „Milczącym gestem babunia przerwała wydukane objaśnienia Żanetki [...]. Obie umilkły na chwilę. Jakiś lęk czał się w tym ich milczeniu. Wreszcie odezwała się babcia: – Trzeba mieć sakramentalną wiarę twojego Kościoła, by zrozumieć, jak sobie tłumaczysz postawę mojej córki. – Tak – odparła Żanetka wciąż z tym samym, niewysłowionym lękiem – Edel złożyła wielkie, ale straszne świadectwo” (Le Fort 1959: 202). Opisana sytuacja pokazuje, że milczenie Żanetki wypływa z jakiegoś lęku, który może rodzić się z religijnej perspektywy, czyli ze świadomości, iż na decyzję Edel miała wpływ jakaś czysto duchowa siła, przeciwna jej oddaniu się Bogu. Jedynie takie podejrzenie mogło wywołać lęk u tak spokojnej i opanowanej osoby, jaką była Żanetka, zachowująca zawsze ufność i niewzruszoną wiarę w Boże prowadzenie. Widocznie przeraziła się teraz czegoś, co wywarło taki wpływ na Edel.

Bardzo smutnym wydarzeniem w życiu Weroniki było towarzyszenie babuni w jej ostatnich tygodniach przed śmiercią oraz jej odejście. Spędzała z nią bardzo dużo czasu, otaczała troskliwą opieką, a babunia odznaczała się w tym czasie niezwykle łagodnością, co wytwarzało między nimi klimat niezrównanej tkliwości. Nawet milczenie miało swój głęboki sens i cel: „Wszystko, o czym mówiłyśmy i o czym milczałyśmy, było jak ciche spotkanie się na dnie milczącej głębi i dawało nam nie doznawane na ogół możliwości poznania i porozumienia” (Le Fort 1959: 275). Milczenie jest w tej sytuacji dla Weroniki i babuni również formą komunikacji, która odbywa się na głębszym poziomie, obie dochodzą poza granice słów. Milczenie jest dla nich również formą bliskości. Życie babuni zmierza do ostatecznego zamknięcia w śmierci. Poprzez milczenie zdaje się ona łączyć w nowy, duchowy sposób z pozostawianym światem. Ograniczenie dyskursu i cała atmosfera tkliwości są dowodem na zdolność babuni i Weroniki do przeżywania z godnością bólu i smutku z powodu zbliżającego się ostatecznego rozstania. W opisie ostatnich chwil babuni Weronika często zwraca uwagę na towarzyszące jej milczenie: „Potem rozpoczęły się jej ostatnie milczące dialogi z ogromną, szarą świątynią Panteonu przed oknami [...]. Nikt z nas nie dowiedział się nigdy, co to były za rozmowy. Wszystko, co wiemy o myślach

babuni w owych dniach, zmieściło się na małej kartce [...]. Znaleźliśmy ją po jej śmierci: drżącą ręką napisane tam były słowa: ‘Charakter i milczenie’. Babunia umarła tak, jak umierają dumni i szlachetni bohaterowie. Jej śmierć była dostojna i posiadała wyraźne oblicze. [...] Przyjęła ją z zasłoniętą głową, z szacunkiem, w zupełnym milczeniu, całkowicie samotna. [...] Tym milczeniem po raz ostatni objawiła swoją miłość” (Le Fort 1959: 294). Oksymoron ‘milczące dialogi’ wskazuje na to, że również brak dyskursu może być formą komunikacji, która odbywa się na płaszczyźnie duchowej, kiedy to człowiek próbuje odczytać przekaz np. estetyczny, historyczny, teologiczny jakiegoś obiektu – dzieła sztuki i poddaje się jego urokowi, kontempluje go, a owocem tych kontemplacji mogą być głębokie przemyślenia, formujące i zmieniające w jakiś sposób obserwatora. Słowa napisane przez babunię na karteczce mogą być odczytane jako podsumowanie jej obserwacji Panteonu, który, podobnie jak i wszystkie zabytki Rzymu, wywierał na niej wielkie wrażenie czegoś niepowtarzalnego, mającego swoje szczególne cechy, a więc charakter, który objawia się pomimo właściwego obiektom milczenia. Słowa ‘charakter i milczenie’ mogą być też dewizą babuni, której mocny i szlachetny charakter objawił się najdobitniej w jej umieraniu, kiedy to bez słowa skargi przyjmowała nadchodzącą śmierć. To milczenie babuni było dla Weroniki oznaką jej godności oraz zgody na własną śmierć. Należy zauważyć, że stało się ono dla niej również dowodem miłości, miłości rozumianej jako dobry przykład dla otoczenia, oszczędzenie innym niepokoju związanego z własną śmiercią oraz miłości jako dojrzałej postawy wobec śmierci, jej akceptacji i w pewnym sensie powierzeniu się jej, która sama jest ostatecznym zamknięciem całego człowieka. Weronika po śmierci babuni patrzy na otoczenie z perspektywy tego tragicznego wydarzenia i poprzez swój ból: „Miałam uczucie, że na cały świat spadł bezmiernym milczeniem czarny całun jakiegoś żałobnego święta” (Le Fort 1959: 297). Weronika ma wrażenie, że po śmierci babuni zamilkł cały świat, a jednocześnie żałoba ta ma jakiś świąteczny i sakralny charakter. Dziewczynka nie chce wykrzyknąć swojego bólu, ale przemienia je w ciche cierpienie, podobnie jak Żanetka i tak obie trwają przy łóżku babci: „Żanetka nie próbowała mnie wyprowadzać, tylko od czasu do czasu ścisnęła mnie w milczeniu za rękę. [...] Przeważnie nic przy tej okazji nie mówiła” (Le Fort 1959: 298–299). Nie-wymowność cierpienia wywołuje ich milczenie, które jest dla nich obu sposobem przeżywania bólu tak wielkiego, że żadne słowa nie potrafiłyby go wyrazić. Jedynie milcząca obecność wydaje się być adekwatnym sposobem zachowania w obliczu śmierci. Również pogrzeb przebiegł w podobnej atmosferze: „W głuchym milczeniu spuszczone trumnę do świętej ziemi Rzymu” (Le Fort 1959: 300). Brak przemówień pogrzebowych wynika zapewne z tego, że pogrzeb odbywa się tylko w wąskim gronie rodzinnym oraz bez kapłana, gdyż babunia nie była katoliczką. Milczenie nabiera tu jednak cech pejoratywnych, gdyż zostaje określone jako głuche, a więc nic nie mówiące, puste, jakby pozbawione sensu i głębszego przesłania.

Po pogrzebie babuni Weronika z dużym zaangażowaniem poświęca się przygotowaniu do przyjęcia chrztu w Kościele Katolickim uczęszczając na nauki do o. Angelo. Jest to dla niej czas szczególnej radości, którego piękno jednak pokrywa milczeniem: „Nie chcę tu odkrywać tajemnic Bożych, dotyczących mojej duszy, lecz, podobnie jak Łaskę przyjmujemy osłoniętą sakramentem, pragnę i ja osłonić milczeniem to, co wtedy ze mną

się działa, milczeniem, które jest najgłębszym językiem miłości, najgłębszą wymową szczęścia i wdzięczności” (Le Fort 1959: 321). Doświadczenie Królestwa Bożego zdaje się przekraczać logiczno-dyskursywne możliwości języka. Stąd też zasłanianie, przemilczanie tego, co jest nie-do-wypowiedzenia staje się sposobem zobrazowania sensu. Milczenie zdaje się tu jednoczyć świat Boga i człowieka, i ma dla Weroniki charakter wybitnie religijny, jest wyrazem miłości, zachwytu, wdzięczności. Milczenie ma na celu ochronę tego, co w człowieku najbardziej wewnętrzne i własne, aby inni nie zniszczyli jego indywidualnej wrażliwości. Duchowa mądrość milczenia, które nie daje się ująć w słowa, łączy się z poznaniem Ducha Bożego, który jest bytem transcendentnym. Cicha kontemplacja jest dla Weroniki jedynie słuszną reakcją na tę otchłań niezmiernie wielkości i głębi. „Człowiek stając wobec mocy i majestatu Boga nie zawsze może wyrazić swoje uwielbienie słowami – często trwa przed Nim w pełnym pokory milczeniu” (Dąbek 2006: 201). Weronika spędza dzień poprzedzający jej chrzest w ciszy i odosobnieniu klasztoru, gdyż „czas samotności i milczenia może też służyć przygotowaniu ludzi na spotkanie z Bogiem” (Dąbek 2006: 201).

Po chrzcie szczęśliwa i rozpromieniona Weronika wróciła do ciotki Edel, której zachowanie było jednak dla dziewczynki wielkim zaskoczeniem. Opowiada o tym tak: „[...] ciotka przyjęła mnie okropnie. [...] obrzuciła mnie wymówkami, których powodu częściowo nie mogłam nawet zrozumieć; miałam wrażenie, że po prostu łapie je z powietrza. Moje wewnętrzne szczęście było tak wielkie, że nie mogłam zdobyć się na odpowiedź; nie było w tym wcale mojej zasługi, lecz Łaska Tego, który z miłości sam mi się ofiarował. Lecz właśnie moje milczenie sprowokowało jeszcze większą złość ciotki” (Le Fort 1959: 322). Powstrzymanie się od słów obrony w obliczu krzywdy tłumaczy Weronika pomocą Bożą. Wybór milczenia jest według niej podyktowany szczęściem płynącym z wiary, jest ono dla niej również próbą ochrony wewnętrznego pokoju, jaki jej tego dnia towarzyszył. Dla ciotki milczenie Weroniki jest pretekstem do rzucania oskarżeń; jej spokój i radość są dla Edel jakimś wyrzutem, iż sama nie odważyła się wstąpić w pełni do Kościoła.

Chusta Weroniki. II. Wieniec aniołów

Weronika po zakończeniu wojny przyjeżdża z Rzymu do Heidelbergu i tam ponownie spotyka Enzja. Kiedy był na wojnie, często modliła się o jego szczęśliwy powrót, jak i o jego nawrócenie. On jednak odsuwał od siebie jakiegokolwiek myśli o religii. Weronika opisuje tę sytuację następująco: „W ostatnim czasie moje modlitwy stawały się coraz gorętszym błaganiem o jego religijną przemianę. [...] Po raz drugi spojrział na mnie tak, jak gdyby chciał mi zajrzeć do dna duszy; nie powiedział jednak ani słowa” (Le Fort 1960: 23). Sprawa religii wyraźnie dzieli oboje przyjaciół. Enzjo milczy, gdyż obawia się objawić Weronice swoje poglądy na temat tego, co sądzi o jej przekonaniach religijnych oraz o religii w ogóle, którą zdecydowanie odrzuca. Milczenie jest tu oznaką braku ich duchowej jedności na płaszczyźnie wiary.

Weronika po przyjeździe do Niemiec przebywa w domu swojego opiekuna, profesora, który był przyjacielem jej ojca. Żona profesora, zwana Taftą, wskazując na Weronikę,

powiedziała pewnego razu do Enzja: „Ona wygląda jak mała, biała oblubienica niebios. [...] Zabrzmiało to żartobliwie, ale zarazem prowokująco. Niemile dotknięty zamilkł. [...] oczekiwałam znów jego odpychającego ruchu – oczekiwałam odpowiedzi: Och, przecież dla mnie te rzeczy już nie istnieją. Lecz nic nie nastąpiło. Teraz przeraża go moja pobożność, jak przedtem mnie przerażała jego niewiara – przemknęło mi przez głowę. [...] chciałam powiedzieć, kochany Enzjo, nie bójże się mojej pobożności, ona przecież też do ciebie należy! Lecz cicha, uduchowiona radość zamykała mi usta” (Le Fort 1960: 57). Mimo że Enzjo obawia się przekonania religijnych Weroniki, ona już nie boi się jego niewiary. Jego milczenie jest odcięciem się od jej świata duchowego, oznaką niezrozumienia, jej milczenie zaś wypływa z wewnętrznego pokoju i radości, a więc duchowej mocy, która uzdalnia ją do akceptacji przyjaciela pomimo jego obojętnej czy nawet wrogiej postawy wobec tego, co jest dla niej najważniejsze. Weronika, powstrzymując się od wyjaśnień, chce uniknąć sporu, który mógłby powstać, gdyby Enzjo poczuł, iż próbuje mu ona coś narzucać. Słowa w tej sytuacji mogłyby prowadzić do powstania napięcia, natomiast milczenie buduje pokój w relacji. Milczenie Weroniki objawia postawę pełną delikatności i dyskrecji.

Dość obszerny komentarz dotyczący języka milczenia, jakim posługiwali się zakochani, znajdujemy w wypowiedzi Weroniki: „W ciągu tych pierwszych dni nasze wzajemne stosunki były [...] całkiem ‘rzeczowe’ i obracały się wokół spraw związanych z moimi studiami. [...] Lecz równocześnie było tak, jak gdybyśmy mówili z sobą razem jeszcze innym językiem [...]. Język ten był bardzo prosty i ciepły, całkowicie pozbawiony słów, lecz zupełnie zrozumiały. Był uszczęśliwiająco bogaty, choć brakowało mu większości wyrażen; właściwie ten nasz język miał tylko jedną jedyną wymowę: naszej głębokiej, niewątpliwej przynależności wzajemnej” (Le Fort 1960: 79–80). Nawet milczenie jest w relacji osób kochających się formą bliskości i bardziej autentycznym sposobem wyrażania uczuć, gdyż słowa nie oddałyby całej ich głębi. Tylko osoby pozostające w bliskiej więzi rozumieją wzajemny język milczenia i mogą określać go jako bogaty. Jest on bogaty głębią ich przeżyć i uczuć, które do siebie żywią, jest mową ich serc.

Podobną funkcję otrzymuje milczenie w sytuacji, kiedy Enzjo zrywa kwiaty bzu, aby przeprosić Weronikę za to, że nie chciał się na początku zgodzić, aby poszła do księdza na rozmowę dotyczącą warunków zawarcia przez nich związku małżeńskiego. Enzjo podał jej gałązkę bzu, co ona rozumiała następująco: „Wyczułam, że był to ponownie pewien rodzaj przeprosin. Zamiast odpowiedzi pochyliłam twarz nad gałązką i pocałowałam wonną kiść. Potem podałam ją jemu. Pocałował ją także, a to bezsłowne stwierdzenie, że teraz wszystko znów jest dobrze między nami, wzruszyło mnie tak głęboko, że resztę drogi odbyliśmy w pełnym tkliwości milczeniu. Te chwile wydawały mi się zawsze później najszczęśliwszymi, jakie były dane naszej miłości” (Le Fort 1960: 156–157). Również w tym przypadku milczenie jest spowodowane nadmiarem uczuć, wzruszeniem i szczęściem, które oboje przeżywają tak głęboko, że powstrzymują się od szukania słów na ich wyrażenie. Rozmowę zastępuje tu symboliczna gałązka bzu, a pocałunek złożony w milczeniu na kwiatach jest dla obojga znakiem porozumienia. Cisza milczenia wyraża pokój w relacji i harmonię dusz.

Milczenie między nimi nie zawsze było odbiciem błęgiego spokoju i zgody. Kiedy w katedrze w Spirze Weronika próbuje wyjaśnić Enzjowi, dlaczego zawarcie sakramentalnego małżeństwa jest dla niej takie ważne, on swoją krytyką ją onieśmiela i uniemożliwia jej kontynuowanie wyjaśnień: „Przy słowie ‘sakrament’ Enzjo lekko drgnął. A potem z pewnym ociąganiem, jak gdyby powstrzymywany wewnętrznymi oporami [...] odpowiedział: – Nie wiem, do czego zmierza twoje pytanie; wiem tylko, że mnie to wszystko nic nie obchodzi. [...] A więc teraz powinnam mu była właśnie powiedzieć o sakramencie małżeństwa, on sam niejako kładł mi to w usta, lecz równocześnie miałam uczucie, że mi te usta zamyka” (Le Fort 1960: 198). Opór wewnętrzny Enzja przed sakramentem, jego zamknięcie na argumenty Weroniki powoduje, że nie może się ona zdobyć na wyjaśnienia, na swobodne wyrażanie swoich myśli, na otwartość wobec narzeczonego. Jego postawa zmusza ją do zamilknięcia. Brak dyskursu nie jest jej dobrowolnym wyborem, jest on uwarunkowany przez okoliczności zewnętrzne.

Weronika opowiedziała swojemu opiekunowi – profesorowi, że ze względu na stanowisko Enzja odsunęła datę ślubu, ale nie zerwała zaręczyn, gdyż wierzy w potęgę łaski Bożej, która pomoże jej rozwiązać tę trudną sytuację. Profesor jej odrzekł: „Taka postawa jest również bardzo zgodna z moim wyobrażeniem o pani, innej nie może pani zająć. – Wyczułam jednak, że teraz już rozdzielają się nasze drogi myślowe, wyczułam niemal pewną nieprzystępność, która wyłączała możliwość dalszego ciągu tej rozmowy. Resztę drogi przebyliśmy w milczeniu” (Le Fort 1960: 274). Weronika ponownie milknie w obliczu niezrozumienia, nie próbuje dalej wyjaśniać swojej postawy, gdy wyczuwa rozbieżne drogi myślowe czy stanowiska, które do siebie nie przystają bądź się wykluczają. Jej milczenie znowu zostaje jej niejako narzucone przez okoliczności zewnętrzne, a dokładniej mówiąc, przez interlokutora. Rezygnuje z dyskursu, kiedy nie widzi możliwości dalszego porozumienia. Milczenie jest więc formą zatajania swoich przekonań, o których wie, że mogą zostać nie zrozumiane.

Weronika czyni w końcu niezwykle krok, decyduje się na akt zastępczego wyrzeczenia duchowego i wejście w świat Enzja, opuszczając swój. Enzjo obserwował ją podczas porannej Mszy i kiedy nie przystąpiła już do Komunii, zapytał ją o powód i usłyszał w odpowiedzi: „Bo stałam się tak biedna jak ty” (Le Fort 1960: 349). Enzjo zaś spodziewał się, że nareszcie zrezygnuje ze ślubu kościelnego i zgodzi się na jego warunki: „A zatem chcesz, chcesz, więc jednak chcesz! Nareszcie, nareszcie chcesz! – W jego głosie przebijało coś na kształt tryumfu. Pochylił ku mnie rozgorączkowaną twarz, lecz natychmiast się cofnął. [...] Tymczasem we mnie jeszcze raz obudziła się nadzieja, jedyna, jaka mogła zawitać: nie przyjmie mego poświęcenia, nie może go przyjąć, bo zobaczył, jak rozpaczliwie cierpię. Nastąpiło długie, straszliwie ciężkie milczenie. Z minuty na minutę czekałam aż je przerwie. Nie uczynił tego, milczał” (Le Fort 1960: 349–350). Milczenie Weroniki jest wynikiem bardzo intensywnego cierpienia, niewypowiedzianego bólu, który zalewa całą jej duszę, kiedy widzi, iż Enzjo nie rozumiał jej poświęcenia. Nie zdołała jednak ukryć cierpienia rysującego się na twarzy i wyzierającego jej z oczu. Jej widok przeraził rozweselonego przed chwilą Enzja i on również pogrążył się w milczeniu. Jego milczenie wynika jednak z zakłopotania, z zaskoczenia cierpieniem Weroniki, które nagle dostrzegł oraz z niewiedzy, co dalej począć. Milczenie ich obojga określa Weronika jako „długie i

straszliwie ciężkie”, czyli angażujące w wysokim stopniu ich sferę emocjonalną, mające wielkie natężenie i świadczące o intensywnej wewnętrznej reakcji, na którą nie znajdują odpowiednich słów. Poprzez zaprzestanie dyskursu oboje wycofują się do własnego wnętrza, gdzie panuje natłok myśli i uczuć.

IV

W powieści *Chusta Weroniki* wielokrotnie pojawia się słowo milczenie, otrzymuje ono też rozmaite epitety, ma aspekt społeczny, tzn. ‘dzieje się’ we wspólnocie osób, wywiera wpływ na innych. Milczenie spełnia rolę komunikatywną, jest sposobem przekazywania określonych treści, sposobem wyrażania uczuć miłości, pokoju, szczęścia, podziwu, szacunku, bliskości międzyludzkiej, jak i intensywnego cierpienia, rozczarowania, poczucia niezrozumienia, oddalenia i obcości. W tych wszystkich przypadkach jest wynikiem głębokich przeżyć bohaterów, którzy rezygnują z dyskursu z powodu niemożności znalezienia odpowiednich słów na wyrażenie swoich intensywnych doświadczeń, bądź też, jak w przypadku Weroniki, w sytuacjach, gdy widzą niewystarczalność słów dla przekazu jakiejś informacji lub dystans i zamknięcie interlokutora na ich sposób myślenia. Milczenie posiada tu więc bogatą polifonię znaczeń. W przypadku głównej bohaterki milczenie jest „sposobem kontaktowania się z rzeczywistością boską” (Zawada 1999: 97), wyrażaniem czci dla tego, co święte i niepojęte, zamilknięciem wobec tajemnicy. W sytuacjach granicznych, jak śmierć babuni, objawia się wyraźnie prymarność milczenia nad mową.

Bibliografia

- BENTHIEN, C., 2006. *Barockes Schweigen. Rhetorik und Performativität des Sprachlosen im 17. Jahrhundert*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- DĄBEK, T. M., 2006. *W ciszy i ufności leży wasza siła*. Kraków: WAM.
- GRÜN, A., 1996. *Potrzeba milczenia*. Kraków: Tyniec wydawnictwo Benedyktynów.
- LE FORT, G. von., 1959. *Chusta Weroniki. Cz. I. Rzymska fontanna*. Tłum. Maria Kłos-Gwizdalska. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- LE FORT, G. von., 1960. *Chusta Weroniki. Cz. II. Wieniec Aniołów*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- NIBBRIG, C. L. H., 1981. *Rhetorik des Schweigens*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- RADCZEWSKI-HELBIG, J., 2006. Heinrich Bölls „Der Engel schwieg”: Zur Problematik des Schweigens in dunkler Zeit. In: C. GANSEL, P. ZIMNIAK (Red.). *Reden und Schweigen in der deutschsprachigen Literatur nach 1945*. Wrocław–Dresden: Neisse Verlag, 246–257.
- ZARĘBIANKA, Z., 1990. O poezji religijnej i sposobach jej badania. *Roczniki Humanistyczne*, 38, 1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 25–56.
- ZAWADA, M., 1999. *Zaślubiny z samotnością*. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.

Ewa Anna Piasta

Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
 Research interests: German-speaking culture, communication arts, trade literature, music and spirituality

THE FUNCTION OF SILENCE IN GERTRUD VON LE FORT'S NOVEL *THE VEIL OF WERONICA*

Summary

The German writer Gertrud von le Fort is among the leading representatives of the German *Renouveau catholique* – a religious and literary movement, originated in France in the 1900s. By turning to the values of an authentic Catholicism, the movement was aimed at a renewal of literature and society through faith. The subject of this article is the best known novel by Gertrud von le Fort, *The Veil of Veronica*, part one of which is titled *The Roman Fountain*, and part two – *The Wreath of Angels*.

The objective of the present study is to analyse a variety of aspects and functions of silence, as seen in the novel *The Veil of Veronica* as well as to prove the assumption that this phenomenon is found both in the language layer of the text through direct reference or indirect implication, and in the layer of meaning, when used to highlight specific affections of the characters and to suggest what is not conveyed by language. The analysis is preceded by a theoretical introduction, in which the author defines the phenomenon of silence on the basis of the existing literature, focusing on its multiple meanings and functions.

The analysis of the novel enables to argue that silence can mean understanding, a complete lack thereof, be an expression of refusal to communicate verbally, as well as an attitude of readiness to listen. In each of these cases, it is a form of communication. Silence is frequently related to profound experiences of literary characters and provides a means to intensify artistic expression. Silence is also connected with religious practice, as it arises from the experience of *the sacred*, which is of particular significance in the novel.

KEY WORDS: Gertrud von le Fort, novel, silence, the sacred

Ewa Anna Piasta

Jano Kochanovskio universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: vokiečiųkalbė kultūra, *correspondence des arts*, literatūros sąsajos su muzika ir dvasine kultūra

TYLOS FUNKCIJA GERTRŪDOS VON LE FORT ROMANE *VERONIKOS ŠYDAS*

Santrauka

Vokiečių rašytoja Gertrūda Von Le Fort yra viena iš dominuojančių religinio ir literatūrinio judėjimo *Renouveau catholique*, kilusio Prancūzijoje 1900-aisiais, atstovių Vokietijoje. Atsigręžus į tradicines katalikų vertybes, judėjimu buvo siekiama visuomenės ir literatūros atsinaujinimo per tikėjimą. Šiame straipsnyje nagrinėjamas geriausiai žinomas Gertrūdos Von Le Fort romanas *Veronikos šydas*, kurio pirmosios dalies pavadinimas yra „Romos fontanas“, antrosios – „Angelų vainikas“.

Šio tyrimo tikslas yra išanalizuoti daug tylos aspektų ir funkcijų, aptinkamų romane *Veronikos šydas*, taip pat pagrįsti prielaidą, kad šis reiškiny yra susijęs su teksto kalbos lygmeniu per tiesioginę nuorodą ar netiesioginę užuominą, taip pat prasmės lygmeniu, kuris pasitelkiamas siekiant pabrėžti išskirtinius personažų jausmus ir parodyti, ko kalba neperteikia. Prieš praktinę dalį pateikiama teorinė apžvalga, kurioje autorė, remdamasi esama literatūra, apibrėžia tylos reiškinį, sutelkia dėmesį į jos prasmes ir funkcijas.

Kūrinio analizė leidžia teigti, kad tylą gali reikšti suvokimą, visišką nebūtį, išreikšti atsakymą bendrauti žodžiu, taip pat pasirengimą klausyti. Bet kuriuo iš šių atveju tai yra bendravimo forma. Tyla dažnai siejama su dvasiniais literatūros veikėjų patyrimais, taip pat suteikia galimybę sustiprinti meninę raišką. Tyla susijusi ir su religine praktika, kadangi ji kyla iš šventumo patirties, kuri romane yra itin reikšminga.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Gertrūda Von Le Fort, romanas, tylą, šventumas.

Gauta 2014 04 15

Priimta publikuoti 2014 08 11